

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

ATZINUMS **pārbaudes lietā Nr. 2021-03-23DC** Rīgā

2021.gada 4.februārī Nr. 6-6/3

Par bērna piedzimšanas pabalsta izmaksāšanu audžuģimenei

Tiesībsargs saņēma iesniegumu par krīzes audžuģimenē (turpmāk tekstā – Audžuģimene) ievietota bērna līdz pusotra gadam vecumam vajadzībām nepieciešamā aprīkojuma – bērna ratiņi, auto krēsls, barošanas krēsls u.c. iegādei izlietotā finansējuma kompensēšanu. Audžuģimene ar līdzīga satura iesniegumiem ir vērsusies Rīgas domes Sociālo jautājumu komitejā (turpmāk tekstā – RD SJK), Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijā (turpmāk tekstā – VBTAI) un Rīgas bāriņtiesā (turpmāk tekstā – Bāriņtiesa). Iesniegumā norādīts, ka sākotnējā sadarbības laikā par citiem Audžuģimenē ievietotiem bērniem ar Bāriņtiesas lēmumu Audžuģimenei tika piešķirts bērna piedzimšanas pabalsts. Audžuģimene pabalstu izlietojusi bērna vajadzību nodrošināšanai ar nepieciešamo aprīkojumu, kuru pēc bērna uzturēšanās pārtraukšanas Audžuģimenē atdevusi bērna nākamajam aprūpētājam. Vēlāk ievietotajiem bērniem Bāriņtiesa atteikusi pieņemt lēmumus par bērna piedzimšanas pabalsta piešķiršanu.

Katrai iestādei ir savas likumā noteiktas funkcijas. Saskaņā ar Tiesībsarga likuma 11. panta 4. punktu viena no tiesībsarga funkcijām ir atklāt trūkumus tiesību aktos un to piemērošanā, kā arī veicināt šo trūkumu novēršanu jautājumos, kas saistīti ar cilvēktiesību un labas pārvaldības principa ievērošanu.

Iepazīstoties ar Audžuģimenes iesniegumu un tam pievienotajām iestāžu sniegtajām atbildēm, tiesībsargs 2021. gada 8. janvārī ierosināja pārbaudes lietu Nr. 2021 – 03 – 23DC. Pārbaudes lietas mērķis bija noskaidrot:

- 1) Vai audžuģimenei ir tiesības saņemt bērna piedzimšanas pabalstu?
- 2) Vai kāds no audžuģimenei piešķirtajiem pabalsta veidiem aizstāj bērna piedzimšanas pabalstu?
- 3) Vai normatīvajos aktos noteiktā audžuģimenes finansējuma ietvaros ir paredzēti finanšu līdzekļi maza vecuma bērnu vajadzību nodrošināšanai?

Pārbaudes lietas ietvaros tika lūgta informācija Labklājības ministrijai (turpmāk tekstā – Ministrija), Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūrai (turpmāk tekstā – VSAA) un VBTAI.

Audžuģimene ir ģimene vai persona, kas nodrošina aprūpi bērnam, kuram uz laiku vai pastāvīgi atņemta viņa ģimeniskā vide vai kura interesēs nav pieļaujama palikšana savā ģimenē, līdz brīdim, kad bērns var atgriezties savā ģimenē vai, ja tas nav iespējams, tiek adoptēts, viņam nodibināta aizbildnība vai bērns ievietots bērnu aprūpes iestādē.¹

2018. gada 1. jūlijā, stājoties spēkā 2018. gada 26. jūnija Ministru kabineta noteikumiem Nr. 354 "Audžuģimenes noteikumi" (turpmāk tekstā – Noteikumi Nr. 354), tika izveidots jauns ārpusģimenes aprūpes² veids – specializētās audžuģimenes. Specializētā audžuģimene ir audžuģimene, kas nodrošina aprūpi noteiktas mērķgrupas bērnam, kuram ir nepieciešama īpaša aprūpe.³ Ir noteiktas divu veidu specializētās audžuģimenes:

1) krīzes audžuģimene - jebkurā diennakts laikā uzņem bērnu, kas šķirts no ģimenes, aizbildņa vai audžuģimenes;

2) audžuģimene bērnam ar invaliditāti, kuram izsniegts atzinums par īpašas kopšanas nepieciešamību sakarā ar smagiem funkcionāliem traucējumiem (turpmāk tekstā – audžuģimene bērnam ar smagiem funkcionāliem traucējumiem).⁴

Krīzes audžuģimene nodrošina bērnu uzņemšanu savā aprūpē jebkurā diennakts laikā neatkarīgi no bērna vecuma un dzimuma, tas ir, zīdaiņus, pirmsskolas un sākumskolas vecuma bērnus, pusaudžus, brāļus (pusbrāļus) un māsas (pusmāsas), lai tādējādi tiktu samazināta iespēja, ka bērni varētu tikt ievietoti bērnu aprūpes iestādēs.⁵

1. Finansējums specializētai audžuģimenei un audžuģimenei bērna vajadzību nodrošināšanai

Specializētā audžuģimene bērna vajadzību nodrošināšanai saņem:

1) pabalstu bērna uzturam, kura apmēru nosaka un izmaksā tā pašvaldība, kuras bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu par bērna ievietošanu audžuģimenē. Pabalsts bērna uzturam mēnesī nedrīkst būt mazāks par 215,00 *eiro* par bērnu līdz septiņu gadu vecuma sasniegšanai un 258,00 *eiro* par bērnu vecumā no septiņiem gadiem līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai;⁶

2) pabalstu apģērba un mīkstā inventāra iegādei. Pabalsta apmēru un izmaksas kārtību atbilstoši bērna vajadzībām nosaka pašvaldība. Minētā pabalsta vietā pašvaldība var izsniegt apģērbus, apavus un citas bērnam nepieciešamas lietas.⁷

Audžuģimene saņem pabalstu bērna uzturam un pabalstu apģērba un mīkstā inventāra iegādei.

Tātad katrs no pabalstiem ir paredzēts konkrētam mērķim: uzturam un apģērba un mīkstā inventāra⁸ iegādei. Tomēr neviens no pabalsta veidiem nepārprotamā veidā neparedz bērna līdz pusotra gadam vecumam vajadzībām nepieciešamā aprīkojuma finansējuma mehānismu.

¹ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1. panta 3. punkts.

² ārpusģimenes aprūpe — aprūpe, kas bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem tiek nodrošināta pie aizbildņa, audžuģimenē, bērnu aprūpes iestādē, Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1. panta 7. punkts.

³ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1. panta 3.¹ punkts.

⁴ Ministru kabineta 2018. gada 26. jūnija noteikumu Nr. 354 "Audžuģimenes noteikumi" 9. punkts.

⁵ Ministru kabineta noteikumu projektu "Audžuģimenes noteikumi" un "Ārpusģimenes aprūpes atbalsta centra noteikumi" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija).

⁶ 2018. gada 26. jūnija Ministru kabineta noteikumu Nr. 354 "Audžuģimenes noteikumi" 78.1. apakšpunkts.

⁷ 2018. gada 26. jūnija Ministru kabineta noteikumu Nr. 354 "Audžuģimenes noteikumi" 78.2. apakšpunkts.

⁸ Mīkstais inventārs - apģērbs, apavi un gultas piederumi; Ministru kabineta 2005. gada 27. decembra noteikumu Nr. 1031 "Noteikumi par budžetu izdevumu klasifikāciju atbilstoši ekonomiskajām kategorijām" pielikums.

2. Bērna piedzimšanas pabalsts

2.1. Piešķiršanas pamats un mērķis

Valsts sociālie pabalsti ir valsts atbalsts naudas izmaksu veidā, kuru saņem pie noteiktām iedzīvotāju grupām piederīgas personas situācijās, kad ir nepieciešami papildu izdevumi vai kad šīs personas nespēj gūt ienākumus.⁹ Likumdevējs ir paredzējis regulāri izmaksājamus valsts sociālos pabalstus¹⁰, piemēram, ģimenes valsts pabalstu, bērna kopšanas pabalstu, valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu u.c. un vienreiz izmaksājamus valsts sociālos pabalstus – bērna piedzimšanas pabalstu, apbedīšanas pabalstu un atlīdzību par adopciju.¹¹

Bērna piedzimšanas pabalsta mērķis ir nodrošināt pirmās nepieciešamības lietas jaundzimušajam. Bērna piedzimšanas pabalsta apmērs ir 421,17 eiro.¹²

Bērna piedzimšanas pabalstu bērna piedzimšanas gadījumā piešķir:

- 1) vienam no bērna vecākiem;
- 2) personai, kura ņēmusi aizbildnībā bērnu līdz viena gada vecumam.¹³

Vēsturiski pabalsta apmērs bija sasaistīts ar „zīdaiņa pūriņu” jeb zīdāinim nepieciešamajiem priekšmetiem un to daudzumu un noteikts 100% no naudas izteiksmē izteiktas zīdaiņa pūriņa vērtības, t.i., pabalsta mērķis bija zīdāinim nepieciešamu lietu iegāde.¹⁴

2.2. Statistika par bērna piedzimšanas pabalsta piešķiršanu 2019. gadā dzimušiem bērniem

VSAA nodrošina valsts sociālo pabalstu piešķiršanu un izmaksu.¹⁵ VSAA sniegusi informāciju¹⁶, ka Labklājības informācijas sistēmā (LabIS) ir informācija par 19051 bērnu, kas piedzimis 2019. gadā. Par 18518 bērniem piedzimšanas pabalsts ir piešķirts, bet par 533 bērniem pabalsts nav piešķirts.

Saskaņā ar LabIS pieejamo informāciju bērna piedzimšanas pabalsts:

- par 30 bērniem piešķirts personai, kurai par šo pašu bērnu ir piešķirta atlīdzība par aizbildņa pienākumu pildīšanu;
- par 27 bērniem piešķirts personai, kurai par šo pašu bērnu ir piešķirta atlīdzība par audžuģimenes pienākumu pildīšanu;
- par 39 bērniem piešķirts vairākām personām.

Situācijas, kad bērna piedzimšanas pabalsts par vienu un to pašu bērnu tiek izmaksāts vairāk kā vienu reizi, veidojas:

- ja bērns no ģimenes tiek nodots ārpusģimenes aprūpē, nodibinot aizbildnību. Proti, tās ir situācijas, kad vecākiem pirms bērna aizgādības tiesību pārtraukšanas ir

⁹ Valsts sociālo pabalstu likuma 1. pants.

¹⁰ Valsts sociālo pabalstu likuma 3. panta pirmā daļa.

¹¹ Valsts sociālo pabalstu likuma 3. panta otrā daļa.

¹² Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra noteikumu Nr. 1546 “Noteikumi par bērna piedzimšanas pabalsta piešķiršanas un izmaksāšanas kārtību” 2. punkts.

¹³ Valsts sociālo pabalstu likuma 8. panta pirmā daļa.

¹⁴ Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras 2020. gada 22. decembra vēstule Nr. 06-3/21800.

¹⁵ Ministru kabineta 2012. gada 18. decembra noteikumu Nr. 911 “Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras nolikums” 3.1. apakšpunkts.

¹⁶ Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras 2020. gada 22. decembra vēstule Nr. 06-3/21800.

piešķirts un izmaksāts pabalsts, bet pēc tam līdz bērna viena gada vecumam bērnam nodibināta aizbildnība.

-atsevišķos gadījumos arī tad, ja bērns līdz viena gada vecumam tiek ievietots audžuģimenē un bāriņtiesa, izvērtējot konkrētos faktus un apstākļus, ir pieņēmusi īpašu lēmumu par šī pabalsta izmaksu audžuģimenei.

No 533 bērniem, par kuriem pabalsts nav piešķirts, 97 bērni miruši līdz dzīvības septītajai dienai. Saskaņā ar 2019. gadā spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem tiesības saņemt pabalstu radās no astotās bērna dzīvības dienas. Par pārējiem 436 bērniem nav precīzas statistiskās informācijas, vai pakalpojums nav pieprasīts, dažādu iemeslu dēļ ir atteikts vai nepienākas.

VSAA paskaidro, ka bērna piedzimšanas pabalsts nepienākas:

- ja pieprasītāja un bērna pastāvīgā dzīvesvietas valsts nav Latvija,
- ja vecākiem ir ierobežotas aizgādības tiesības pār bērnu,
- ja nokavēts pabalsta pieprasīšanas termiņš (6 mēneši),
- pēc "likuma burta" nepienākas arī audžuģimenei un adoptētājiem.¹⁷

Pārbaudes lietas ietvaros neizdevās noskaidrot informāciju, cik bērni līdz gada vecumam 2019. gadā ievietoti audžuģimenēs un cik – nodoti aizbildnībā, jo VBTAI apkopotajā statistikas pārskatā par bāriņtiesu darbu 2019. gadā informācija apkopota par bērniem vecuma grupā 0-3 gadi. Tādēļ nav noskaidrots, par cik bērniem, kas ievietoti audžuģimenēs un nodoti aizbildnībā līdz 1 gada vecumam, būtu tiesības saņemt bērna piedzimšanas pabalstu.

Saskaņā ar LM sniegto informāciju uz 2020. gada 1. decembri Latvijā bija 758 audžuģimenes, no tām – 43 krīzes audžuģimenes.

2.3. Tiesības saņemt bērna piedzimšanas pabalstu pamats

Saskaņā ar Valsts sociālo pabalstu likuma 8. panta pirmajā daļā noteikto bērna piedzimšanas pabalstu piešķir vienam no bērna vecākiem un personai, kura ņēmusi aizbildnībā bērnu līdz viena gada vecumam (aizbildnim). Citām personām tiesības saņemt bērna piedzimšanas pabalstu nav noteiktas.

Tiesības uz bērna piedzimšanas pabalsta saņemšanu aizbildnim noteiktas kopš tiesiskā regulējuma par bērna piedzimšanas pabalsta piešķiršanu pirmsākumiem 1994. gada 1. martā.¹⁸ Sākotnēji tiesības uz bērna piedzimšanas pabalsta saņemšanu bija noteiktas adoptētājiem un aizbildņiem, ja adopcija vai aizbildnība bija nodibināta līdz dienai, kad bērns sasniedzis 52 nedēļu vecumu.¹⁹

Pilnveidojot tiesisko regulējumu valsts sociālo pabalstu jomā, 2003. gada 1. janvārī stājās spēkā Valsts sociālo pabalstu likums, paredzot, ka bērna piedzimšanas pabalstu piešķir vecākam, aizbildnim un adoptētājam.²⁰ Lai gan audžuģimene kā viena no ārpusģimenes aprūpes formām tika noteikta, pieņemot Ministru kabineta 1997. gada 10. jūnija Ministru kabineta noteikumus Nr. 211 "Noteikumi par audžuģimenēm"²¹, 2003. gada 1. janvārī valstī bija tikai 15 audžuģimenes. Lai veicinātu audžuģimeņu rašanos,

¹⁷ Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras 2020. gada 22. decembra vēstule Nr. 06-3/21800.

¹⁸ Ministru kabineta 1995. gada 1. marta noteikumi Nr. 55 "Par bērna piedzimšanas pabalstiem", zaudējuši spēku 1996. gada 1. janvārī.

¹⁹ Ministru kabineta 1995. gada 1. marta noteikumu Nr. 55 "Par bērna piedzimšanas pabalstiem" 2. punkts, zaudējuši spēku 1996. gada 1. janvārī.

²⁰ Valsts sociālo pabalstu likuma 8. panta pirmā daļa redakcijā uz 2003. gada 1. janvāri.

²¹ 1997. gada 10. jūnija Ministru kabineta noteikumi Nr. 211 "Noteikumi par audžuģimenēm", zaudējuši spēku 2003. gada 6. augustā.

2003. gada 10. decembrī tika izdots Ministru kabineta rīkojums Nr. 766 “Par Audžuģimeņu koncepciju”.²² 2004. gada 7. aprīlī stājās spēkā Ministru kabineta noteikumi Nr. 174 “Audžuģimeņu noteikumi”.²³ Bērnu tiesību aizsardzības likumā termins – “audžuģimene” tika iekļauts 2005. gada 14. aprīlī.²⁴

Tātad tajā laikā, kad tika noteiktas tiesības uz bērna piedzimšanas pabalstu, gan arī pilnveidojot tiesisko regulējumu, audžuģimenes kā institūts faktiski nepastāvēja, tādēļ netika paredzētas tiesības bērna piedzimšanas pabalstu saņemt arī audžuģimenēm. Nosakot tiesības uz bērna piedzimšanas pabalstu aizbildņiem un adoptētājiem, likumdevējs paredzēja situācijas, ka bērna piedzimšanas pabalsts ir piešķirams arī ārpusģimenes aprūpē esošam bērnam, ne tikai ģimenei, kurā bērns ir piedzimis. Attīstoties audžuģimeņu kustībai, nav konstatējams, ka būtu ticis aktualizēts jautājums par audžuģimeņu tiesībām saņemt bērna piedzimšanas pabalstu. Bērna līdz viena gada vecumam pamatvajadzības ir vienādas gan vecāku ģimenē, gan ārpusģimenes aprūpē, neatkarīgi no ārpusģimenes aprūpes formas.

2004. gada 25. februārī stājās spēkā Likums “Par grozījumiem Valsts sociālo pabalstu likumā”, nosakot tiesības adoptētājiem saņemt bērna aprūpes pabalstu²⁵ un vienreizēju adopcijas pabalstu.²⁶ Ar 2005. gada 1. janvāri minētie pabalsti tika pārdēvēti: bērna aprūpes pabalsts - atlīdzība par adoptējamā bērna aprūpi; adopcijas pabalsts - atlīdzība par adopciju²⁷. Ieviešot jaunus pabalsta veidus, likumdevējs vairs neparedzēja adoptētājiem tiesības saņemt bērna piedzimšanas pabalstu.

Likumdevējs secinājis, ka adoptētāji saņem vienreizēju bērna piedzimšanas pabalstu tikai tad, ja bērns tiek adoptēts līdz viena gada vecumam. Tādējādi netiek veicināta citu vecumu grupu bērnu adopcija. Tādēļ tika paredzēts, ka adoptētāji vienreizēja bērna piedzimšanas pabalsta vietā saņems vienreizēju bērna adopcijas pabalstu.²⁸ Tātad likumdevējs ir noteicis veidu, kā adoptētājiem kompensēt bērna piedzimšanas pabalsta apmēru neatkarīgi no adoptētā bērna vecuma. Adopcijas pabalsts ir 1422,87 eiro.²⁹

Secināms, ka likumdevējs ir paredzējis, ka bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības un nonākuši ārpusģimenes aprūpē, ir nodrošināma vajadzība saņemt bērna piedzimšanas pabalstu. Turklāt likumdevējs ir noteicis šādas tiesības aizbildņiem neatkarīgi no tā, vai par bērnu, kam nodibināta aizbildnība līdz viena gada vecumam, bērna piedzimšanas pabalstu līdz bērna aizbildnības nodibināšanai ir saņēmis kāds no bērna vecākiem. Savukārt adoptētājiem likumdevējs ir noteicis kompensācijas mehānismu - bērna piedzimšanas pabalsta vietā par adoptēto bērnu saņemt adopcijas pabalstu, neatkarīgi no tā, kādā vecumā ir adoptējamais bērns un vai bērna vecāks ir saņēmis bērna piedzimšanas pabalstu.

²² Ministru kabineta 2003. gada 10. decembra rīkojums Nr. 766 “Par Audžuģimeņu koncepciju”, zaudējis spēku 2011. gada 18. februārī.

²³ Ministru kabineta 2004. gada 25. marta noteikumi Nr. 174 “Audžuģimeņu noteikumi”, zaudējuši spēku 2007. gada 1. jūlijā.

²⁴ 2005. gada 17. marta Likuma “Grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā” 1. panta 3. punkts.

²⁵ bērna aprūpes pabalsts - piešķir adoptētājam, kura aprūpē un uzraudzībā pirms adopcijas apstiprināšanas tiesā ar bāriņtiesas lēmumu nodots adoptējamais bērns; - Valsts sociālo pabalstu likuma 6¹. panta pirmā daļa, redakcijā uz 2004. gada 25. februāri.

²⁶ Bērna adopcijas pabalsts - piešķir adoptētājam pēc tiesas sprieduma par adopcijas apstiprināšanu spēkā stāšanās; - Valsts sociālo pabalstu likuma 8¹. panta pirmā daļa, redakcijā uz 2004. gada 25. februāri

²⁷ 2004. gada 11. novembra Likuma “Par grozījumiem Valsts sociālo pabalstu likumā” 1. pants.

²⁸ Likumprojekta „Grozījumi valsts sociālo pabalstu likumā” anotācija; pieejams: https://www.saeima.lv/L_Saeima8/lasa-dd=LP0485_0.htm

²⁹ Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra noteikumu Nr.1533 “Kārtība, kādā piešķir un izmaksā atlīdzību par bērna adopciju” 2. punkts.

6.1.4. apakšpunktā cita starpā norādīts, ka normatīvais regulējums neparedz tiesības audžuģimenei saņemt bērna piedzimšanas pabalstu.

Bāriņtiesa vērsusies ar lūgumu sniegt papildu skaidrojumu LM, jo tās padotībā ir gan VBTAI, gan VSAA.

Bāriņtiesa informējusi audžuģimeni, ka LM norādījusi, ka audžuģimenei nav tiesību saņemt bērna piedzimšanas pabalstu papildus jau normatīvajos aktos noteiktajiem pabalstiem.

VBTAI izstrādātās Rokasgrāmatas bāriņtiesām 1. sējuma 6.1.4. apakšpunktā³³ “Bērna piedzimšanas pabalsts” noteikts: “Normatīvais regulējums neparedz tiesības audžuģimenei saņemt bērna piedzimšanas pabalstu.” Minētajā metodiskajā materiālā norādīts: “[...] attiecībā uz audžuģimenēm ņemams vērā, ka audžuģimenei ir tiesības saņemt vienreizēju pabalstu apģērba un mīkstā inventāra iegādei, turklāt specializētajai audžuģimenei ir tiesības saņemt vienreizēju pabalstu mājokļa iekārtošanai.” No VBTAI skaidrojuma saprotams, ka minētie pabalsti aizstāj bērna piedzimšanas pabalstu.

Tiesībsargs lūdza VBTAI papildu skaidrojumu³⁴ par metodiskajos ieteikumos bāriņtiesām noteikto par bērna piedzimšanas pabalsta piešķiršanu.

VBTAI sniegusi informāciju³⁵: “VBTAI 2019. gada novembrī saņēma LM lūgumu izveidot bāriņtiesām metodiskos ieteikumus par pabalsta izmaksu faktiskajam audzinātājam, lai tiktu veidota vienota prakse attiecībā uz pabalsta izmaksu audžuģimenēm.

Proti, 2019. gada 19. septembrī ministrijā notika sanāksme par materiālo atbalstu audžuģimenēm par audžuģimeņu pienākumu pildīšanu, kurā piedalījās pārstāvji no LM, VSAA, Bāriņtiesas un Rīgas Sociālā dienesta Sociālās palīdzības nodaļas. Sanāksmes protokola 3. punktā “citi jautājumi” VSAA pārstāve norādījusi, ka bāriņtiesu prakse, pieņemot lēmumus par bērna piedzimšanas pabalsta izmaksu audžuģimenēm un adoptētājiem pirmsadopcijas periodā, nav atbilstoša Valsts sociālo pabalstu likumam. VSAA ieskatā, “vienreizējais adopcijas pabalsts ir alternatīva bērna piedzimšanas pabalstam. Turklāt alternatīvi audžuģimenes ir tiesīgas saņemt papildus materiālo atbalstu no pašvaldībām. Ja VBTAI izstrādātu metodiku valsts sociālo pabalstu jomā, tad radītu vienveidīgu praksi visā Latvijā.”

VSAA 2019. gada 19. septembra sanāksmē norādījusi, ka līdz ar to, ka Valsts sociālo pabalstu likuma 8. pants ir konkretizējis pabalsta saņēmēju loku, pabalsta izmaksai audžuģimenēm nav pamata.

Izstrādājot metodiskos ieteikumus bāriņtiesām par pabalsta izmaksu, notika vairākas saskaņošanas kārtas ar LM un VSAA. LM 2020. gada 4. februāra elektroniskā pasta vēstulē VBTAI norādījusi, ka audžuģimenei nevar izmaksāt bērna piedzimšanas pabalstu kā faktiskajam bērna audzinātājam, jo:

1) bērna piedzimšanas pabalsts ir vienreizējs maksājums un tā mērķis ir sniegt atbalstu jaundzimušā ģimenei. Saskaņā ar Valsts sociālo pabalstu likuma 8. panta pirmo daļu šis pabalsts ir izmaksājams vienam no bērna vecākiem vai aizbildnim;

2) audžuģimenei ir tiesības saņemt vienreizēju pabalstu apģērba un mīkstā inventāra iegādei, turklāt specializētajai audžuģimenei ir tiesības saņemt vienreizēju pabalstu mājokļa iekārtošanai.

Ministrija arī norādījusi, ka pēc būtības aizbildnis un audžuģimene var atrasties vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos, proti, situācijā, kad

³³ http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/metodiskie_ieteikumi_/?doc=5503&page=; skatīts 2020. gada 3. decembrī.

³⁴ Tiesībsarga 2020. gada 3. decembra vēstule Nr. 6-1/692.

³⁵ Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 2020. gada 14. decembra vēstule Nr. 1-5/4172.

ģimenē tiek uzņemts bērns līdz 1 gada vecuma sasniegšanai, abas šīs ārpusģimenes aprūpes formas atrodas salīdzināmi vienādos apstākļos, taču jānorāda, ka valsts un pašvaldības sniegtā atbalsta risinājums katrai no šīm mērķgrupām ir atšķirīgs – aizbildnim ir tiesības saņemt bērna piedzimšanas pabalstu, savukārt audžuģimenei ir tiesības saņemt pabalstu apģērba vai mīkstā inventāra iegādei. Līdz ar to, var secināt, ka tiesiskais regulējums neparedz atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas salīdzinoši vienādos apstākļos – abas šīs mērķgrupas saņem atbalstu, tikai atšķirīgā veidā. Turklāt situācijā, ja audžuģimenei būtu tiesības saņemt bērna piedzimšanas pabalstu un vienlaikus pabalstu mīkstā inventāra iegādei, tas radītu apstākļus atšķirīgai attieksmei pret personām, kuras pilda aizbildņa pienākumus, lai gan šīs mērķa grupas atrastos vienādos apstākļos.”

LM 2020. gada 23. aprīļa vēstulē Bāriņtiesai sniegtais viedoklis sakrīt ar VBTAI tiesībsargam sniegto informāciju. Savukārt tiesībsargam sniegtajā informācijā LM norādījusi³⁶, ka bāriņtiesai saskaņā ar Valsts sociālo pabalstu likuma 16. panta trešajā daļā noteikto pirms lēmuma pieņemšanas par valsts sociālā pabalsta piešķiršanu katrs gadījums ir jāvērtē individuāli, vai bērna faktiskajam audzinātājam nav iespējams saņemt cita veida atbalstu, kas noteikts normatīvajos aktos.

VSAA tiesībsargam sniegusi informāciju³⁷: “VSAA bija vērsusies LM, lai kopīgi ar VBTAI un bāriņtiesām risinātu šo jautājumu, norādot, ka audžuģimenei ir mērķēti cita veida atbalsti un šādu lēmumu izdošana rada pretrunas un nevienlīdzīgu attieksmi pret aizbildņiem.

Vēsturiski pabalsta apmērs bija sasaistīts ar „zīdaiņa pūriņu” jeb zīdāinim nepieciešamajiem priekšmetiem un to daudzumu un noteikts 100% no naudas izteiksmē izteiktas zīdaiņa pūriņa vērtības, t.i., pabalsta mērķis bija zīdāinim nepieciešamu lietu iegāde.

Tulkojot minētās normas pēc mērķa un jēgas, būtu uzskatāms, ka pabalsts par katru bērnu izmaksājams tikai vienu reizi – neatkarīgi no tā, vai to saņem vecāks vai aizbildnis, jo attiecīgi zīdāinim nepieciešamos priekšmetus (piemēram, gultiņu, ratiņus) ir jāiegādājas tikai vienu reizi, un, mainoties bērna aprūpētājam, šie priekšmeti būtu jādod līdzī bērnam. Savukārt vecāka un aizbildņa savstarpējās attiecības saistībā ar „pūriņa” sadali, nodošanu un pārņemšanu nesaskaņu gadījumā būtu risināmas ar bāriņtiesas palīdzību vai tiesā.

Nemot vērā, ka likumā nav skaidra definējuma par piemērošanu, ja aizbildnība pār bērnu tiek nodibināta līdz tā 1 gada vecumam, tad pabalstu neatkarīgi no tā, vai iepriekš šo pabalstu jau ir saņēmis arī bērna vecāks, izmaksā aizbildnim.

Likums neparedz pabalsta izmaksu audžuģimenei, jo audžuģimenei ir tiesības saņemt vienreizēju pabalstu apģērba un mīkstā inventāra iegādei no pašvaldības, turklāt specializētajai audžuģimenei ir tiesības saņemt vienreizēju pabalstu mājokļa iekārtošanai. Atsevišķos gadījumos, pamatojoties uz bāriņtiesas īpašo lēmumu, par pabalsta izmaksu audžuģimenei, VSAA izpilda bāriņtiesas nolemto.

VSAA ir norādījusi VBTAI, ka šādi lēmumi rada nevienlīdzīgu attieksmi attiecībā uz aizbildni un audžuģimenei, kurai šim mērķim ir paredzēts atbalsts no pašvaldības. Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija ir izstrādājusi vadlīnijas, kurās šīs situācijas skaidrotas un šādu gadījumu skaits ir mazinājies.”

³⁶Labklājības ministrijas 2020. gada 22. decembra vēstule Nr. 33-1-05/1892.

³⁷ Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras 2020. gada 12. decembra vēstule Nr. 06-3/21800.

Audzūgimene vērsās ar iesniegumu VBTAI ar lūgumu iesaistīties finanšu situācijas risināšanā, palīdzēt saņemt kompensāciju par iztērēto naudu audzubērnu vajadzībām.

VBTAI audzūgimenei sniegtajā atbildē³⁸ vērsusi tās uzmanību, ka VBTAI nav tiesīga iejaukties pašvaldības iestāžu darbībā, tostarp līgumu noslēgšanas, pabalstu vai kompensāciju izmaksas jautājumos. Tāpat VBTAI nav tiesības sniegt saistošu skaidrojumu par tiesību normu piemērošanu vai veikt normatīvo aktu oficiālu interpretāciju. Līdz ar to VBTAI sniegtais skaidrojums ir vērtējams vienīgi kā VBTAI neoficiāls viedoklis, kas nav saistošs citām personām vai institūcijām.

VBTAI norādījusi un citējusi tiesību normas, kas nosaka audzūgimenes finansēšanas kārtību, tā sadalījumu valsts un pašvaldību starpā. VBTAI paudusi viedokli, ka valsts un pašvaldības sniegtā atbalsta risinājums aizbildnim un audzūgimenei ir atšķirīgs - aizbildnim ir tiesības saņemt bērna piedzimšanas pabalstu, savukārt audzūgimenei ir tiesības saņemt pabalstu apģērba vai mīkstā inventāra iegādei - abas šīs mērķgrupas saņem atbalstu, tikai atšķirīgā veidā.

VBTAI aicinājusi audzūgimēni jautājumus, kas nosaka audzūgimenes finansēšanas apmēru, nosacījumus un kārtību un būtiski ietekmē vai var būtiski ietekmēt bērnu aprūpes kvalitāti un bērnu drošības apsvērumus, saskaņot un fiksēt līgumā ar pašvaldību un attiecīgo atbalsta centru atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajām prasībām. Papildus VBTAI informējusi, ka saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmo teikumu ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā. Lai aizsargātu savas tiesības un tiesiskās intereses, VBTAI informējusi audzūgimēni par tiesībām vērsties Administratīvajā rajona tiesā ar lūgumu izvērtēt pašvaldības iestāžu administratīvā akta vai faktiskās rīcības tiesiskumu un pamatotību.

LM tiesībsargam sniegtajā atbildē norādījusi³⁹, ka bāriņtiesa, izvērtējot situāciju, var pieņemt lēmumu par bērna piedzimšanas pabalsta izmaksu audzūgimenei, ja to nav saņēmuši bērna bioloģiskie vecāki, tādējādi nodrošinot bērnu līdz pusotra gada vecumam ar nepieciešamo aprīkojumu.

Likumdevējs normatīvajos aktos laikā no 2019. gada nav mainījis tiesību normas par bērna piedzimšanas pabalsta piešķiršanas kārtību. Konstatējams, ka saskaņā ar VBTAI izstrādātās Rokasgrāmatas bāriņtiesām 1. sējuma 6.1.4. apakšpunktā norādīto, ka normatīvais regulējums neparedz tiesības audzūgimenei saņemt bērna piedzimšanas pabalstu, ir mainījusies bāriņtiesu prakse minēto tiesību normu piemērošanā. Metodiskie ieteikumi izstrādāti, balstoties uz VSAA pausto viedokli par bērna piedzimšanas pabalsta piešķiršanas kārtību un LM norādīto VBTAI izstrādāt konkrēta satura metodiskos ieteikumus.

Tiesībsargs kritiski vērtē VSAA pausto viedokli par bērna piedzimšanas pabalsta piešķiršanas kārtību un uzskata, ka tas neatbilst likumdevēja mērķim un gribai, izstrādājot minēto tiesību normu. Likumdevējs ir rīkojies atbilstoši Latvijas Republikas Satversmes 110. pantā noteiktajam, ka valsts īpaši palīdz bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības. Tādēļ nevienlīdzīga attieksme pret vienu no bez vecāku gādības palikušo bērnu grupām – audzūgimēnē ievietotiem bērniem, liedzot tiesības audzūgimenei saņemt bērna piedzimšanas pabalstu, ir nepieļaujama.

Tādēļ bāriņtiesu prakses maiņa, pamatojoties uz VBTAI izstrādātajiem metodiskajiem ieteikumiem, atsakoties lemt par bērna piedzimšanas pabalsta piešķiršanu audzūgimēnē ievietotam bērnam, nav atbalstāma un neatbilst bērna labākajām interesēm.

³⁸ Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 2020. gada 6. decembra vēstule.

³⁹ Labklājības ministrijas 2020. gada 22. decembra vēstule Nr. 33-1-05/1892.

LM kā politikas veidotāja bērnu tiesību jomā ir rīkojusies pretēji labas pārvaldības principam. LM ir paudusi pretējus viedokļus par Valsts sociālo pabalstu likuma 16. panta trešās daļas piemērošanu: Bāriņtiesai un VBTAI LM norādījusi, ka audžuģimenei nav tiesību saņemt bērna piedzimšanas pabalstu papildus jau normatīvajos aktos noteiktajiem pabalstiem. Savukārt tiesībsargam LM ir norādījusi, ka bāriņtiesa, izvērtējot situāciju, var pieņemt lēmumu par bērna piedzimšanas pabalsta izmaksu audžuģimenei, ja to nav saņēmuši bērna bioloģiskie vecāki, tādējādi nodrošinot bērnu līdz pusotra gada vecumam ar nepieciešamo aprīkojumu. Viedokļa maiņa norāda, ka LM sākotnēji nav pietiekami atbildīgi izvērtējusi un analizējusi tiesisko regulējumu, sniedzot viedokli un saskaņojot VBTAI izstrādātos metodiskos ieteikumus.

Nevar piekrist LM paustajam viedoklim, ka bāriņtiesa var pieņemt lēmumu par bērna piedzimšanas pabalsta izmaksu audžuģimenei, ja to nav saņēmuši bērna vecāki. Šāds nosacījums nav ietverts normatīvajos aktos un netiek attiecināts uz aizbildņiem. To, ka bērna piedzimšanas pabalsts par vienu bērnu tiek izmaksāts dubultā, ja to saņēmuši bērna vecāki, pierāda VSAA sniegtā statistikas informācija par 2019. gadu.

3. Pabalsts apģērbam un mīkstajam inventāram

3.1. Labklājības ministrijas sniegtais skaidrojums

Tiesībsargs lūdza LM sniegt skaidrojumu⁴⁰ par audžuģimenē un krīzes audžuģimenē ievietota bērna, kā arī bērna līdz viena gada vecumam vajadzību nodrošināšanu.

LM skaidrojusi⁴¹, ka pašvaldība pabalsta apmēru apģērba un mīkstā inventāra iegādei (piemēram, gultas veļa, sega, spilvens, matracis u.c.), kā arī tā izmaksas kārtību nosaka atbilstoši bērna vajadzībām. Minētā pabalsta vietā pašvaldība var izsniegt apģērbu, apavus un citas bērnam nepieciešamas lietas. Pašvaldībai, nosakot pabalsta apģērba un mīkstā inventāra iegādei apmēru un izmaksas kārtību un biežumu, ir jāņem vērā bērna individuālās un vecumposmam atbilstošas vajadzības. Nosakot bērna individuālās vajadzības, pašvaldībai būtu jāveic pārrunas ar audžuģimeni un jāveic audžuģimenes dzīvesvietas apsekošana. Pašvaldība, izvērtējot bērna vajadzības un viņam nepieciešamās lietas atbilstoši esošajai situācijai, var izsniegt lietas, kas nav apģērbs vai mīkstais inventārs, piemēram, bērnu ratiņi, barojamais krēsls u.c. lietas. Saraksts ar citām bērnam nepieciešamajām lietām nav definēts, jo katra bērna individuālā situācija ir atšķirīga, kā arī vajadzības var atšķirties. Pašvaldībai ar audžuģimeni kopīgi jāvienojas par lietām, kas bērnam ir nepieciešamas.

Nepieciešamais aprīkojums bērnam līdz pusotra gada vecumam, ko nodrošinājusi pašvaldība vai audžuģimene, kura saņēmusi bērna piedzimšanas pabalstu, konkrēta bērna vajadzībām ir uzskatāma par bērna mantu, tādējādi, izbeidzoties bērna uzturēšanās audžuģimenē, tā tiek nodota citam aprūpētājam, kurš turpina rūpēties par bērnu.

3.2. Rīgas domes un Bāriņtiesas iesaiste

Audžuģimene vērsās ar lūgumu Rīgas domes Sociālo jautājumu komitejā (turpmāk tekstā – RD SJK) par Audžuģimenē ievietotā bērna līdz gada vecumam vajadzībām iegādātā aprīkojuma izdevumu segšanu. Audžuģimene ierosinājusi

⁴⁰ Tiesībsarga 2020. gada 26. novembra vēstule Nr. 6-1/672.

⁴¹ Labklājības ministrijas 2020. gada 22. decembra vēstule Nr. 33-1-05/1892.

paaugstināt Rīgas pilsētas pašvaldības atlīdzības par audžuģimenes pienākumu pildīšanu apmēru.

RD SJK Audžuģimenei atbildē⁴² sniegusi informāciju par valstī noteikto tiesisko regulējumu pabalstu un atlīdzību audžuģimenei un tajā ievietotajam bērnam saņemšanai. Vienlaikus atbildē informēts par Rīgas pilsētas pašvaldības sniegto atbalstu audžuģimenei. RD SJK norādījusi, ka Rīgas pilsētas pašvaldībā pabalsts bērna uzturam audžuģimenē būtiski pārsniedz valstī noteikto minimālo pabalsta apmēru. 2020. gadā pabalsta apmērs ir 322,50 eiro mēnesī, bet 2021. gadā sasniegs 375,00 eiro mēnesī, t.i. par 160,00 eiro mēnesī vairāk nekā noteikusi valsts. Rīgas pilsētas pašvaldībā pabalsta apmērs apģērba un mīkstā inventāra iegādei ir 163,63 eiro gadā, kas arī ir finansiāls atbalsts audžuģimenei, pabalsta vietā pašvaldība var izsniegt apģērbus, apavus un citas bērnam nepieciešamas lietas.

Nemot vērā, ka Bāriņtiesa ir audžuģimenē ievietotā bērna juridiskais pārstāvis⁴³, audžuģimene vērsās Bāriņtiesā ar lūgumu atlīdzināt Audžuģimenes izdevumus par iegādāto inventāru zīdaiņiem.

Bāriņtiesa informējusi⁴⁴ Audžuģimeni, ka situācijas noskaidrošanai un risināšanai Bāriņtiesa 2020. gada 27. novembrī organizējusi sapulci, kurā piedalījās Bāriņtiesas, Rīgas Sociālā dienesta (turpmāk - RSD) un Rīgas domes Labklājības departamenta pārstāvji.

RSD pārstāvji snieguši skaidrojumu, ka Audžuģimene bija vērsusies RSD ar lūgumu piešķirt kompensāciju par bērnu automašīnas sēdekļa iegādi, taču RSD pieņēma lēmumu atteikt to piešķirt, jo normatīvie akti neparedz papildus līdzekļu piešķiršanu krīzes audžuģimenē ievietoto bērnu mīkstā inventāra un apģērba iegādei, tai skaitā bērnu auto sēdekļīšu iegādei vai citu izdevumu segšanai.

Kopumā sapulces laikā ticis secināts, ka pašvaldība ir sniegusi visu normatīvajos aktos paredzēto atbalstu krīzes audžuģimenei (t.sk., piešķirusi atlīdzību par pienākumu veikšanu Drošas ģimenes vides pakalpojuma ietvaros). Ticis pārrunāts jautājums par iespējas neesamību audžuģimenei saņemt bērna piedzimšanas pabalstu, kā rezultātā samazinājās audžuģimenes iespējas saņemt papildu finanšu līdzekļus.

Sapulces dalībnieki secinājuši, ka bērnu interešu nodrošināšanai viennozīmīgi būtu, lai krīzes audžuģimene būtu nodrošināta ar bērna aprūpei nepieciešamo inventāru, taču šis jautājums ir risināms valsts līmenī, līdz ar to Bāriņtiesa 2020. gada 16. decembrī ir nosūtījusi vēstuli LM ar priekšlikumu veikt grozījumus Ministru kabineta 2018. gada 26. jūnija noteikumos Nr.354 "Audžuģimenes noteikumi", paredzot specializētajām audžuģimenēm tiesības reizi 3 gados saņemt vienreizēju pabalstu bērna aprūpei nepieciešamā inventāra iegādei vai attiecīgi palielinot mājokļa iekārtošanas izdevumu vienreizējas kompensācijas apmēru.

Rīgas domes 2009. gada 8. decembra saistošajos noteikumos Nr. 32 "Par Rīgas pilsētas pašvaldības palīdzību audžuģimenēm"⁴⁵ nav paredzēts atbalsts audžuģimenēm un specializētajām audžuģimenēm bērna līdz pusotra gadam vecumam vajadzību nepieciešamā aprīkojuma finansēšanai (nodrošināšanai). Minētajos saistošajos noteikumos nav veiktas izmaiņas no 2013. gada 7. oktobra.

⁴² Rīgas domes Sociālo jautājumu komitejas 2020. gada 11. novembra vēstule Nr. RD-20-265-ap.

⁴³ Bāriņtiesu likuma 17. panta 10. punkts.

⁴⁴ Rīgas bāriņtiesas 2020. gada 16. decembra vēstule Nr.BT-20-12126-nd.

⁴⁵ <https://likumi.lv/ta/id/203474-par-rigas-pilsetas-pasvaldibas-palidzibu-audzugimenei>, skatīts 2021. gada 21. janvārī.

Audžuģimene 2020. gada 28. decembrī atkārtoti vērsusies Bāriņtiesā ar iesniegumu par bērna piedzimšanas pabalsta piešķiršanu bērna vajadzību nodrošināšanai. Bāriņtiesa Audžuģimenei atteikusi⁴⁶ vērtēt iesniegumā minēto lūgumu, norādot, ka uz tādu pašu lūgumu Bāriņtiesa Audžuģimenei sniegusi atbildi 2020. gada 15. aprīlī un situācija nav mainījusies.

3.3. Pabalsta apģērba un mīkstā inventāra iegādei apmērs un izmaksas kārtība pašvaldībās

LM, VSAA un VBTAI ieskatā bērna piedzimšanas pabalstu audžuģimenei aizstāj pašvaldības piešķirtais pabalsts apģērba un mīkstā inventāra iegādei, ko piešķir un izmaksā pašvaldība.

Normatīvais regulējums paredz pašvaldības pienākumu šādu pabalstu piešķirt, atstājot pašvaldībām rīcības brīvību noteikt pabalsta apģērba un mīkstā inventāra iegādei apmēru un izmaksas kārtību. Vienlaikus pašvaldībām ir noteikts pienākums minētā pabalsta apmēru un izmaksas kārtību noteikt atbilstoši bērna vajadzībām. Pašvaldībām ir dota iespēja izvēlēties, vai pabalstu izmaksāt naudā vai pabalsta vietā izsniegt apģērbus, apavus un citas bērnam nepieciešamas lietas.⁴⁷

VBTAI metodiskajā materiālā Rokasgrāmatā bāriņtiesām 1. sējumā sadaļā 6.1.4. “Bērna piedzimšanas pabalsts” norādīts: “[...] attiecībā uz audžuģimenēm ņemams vērā, ka audžuģimenei ir tiesības saņemt vienreizēju pabalstu apģērba un mīkstā inventāra iegādei, turklāt specializētajai audžuģimenei ir tiesības saņemt vienreizēju pabalstu mājokļa iekārtošanai.”

Tiesībsargs lūdza⁴⁸ VBTAI sniegt skaidrojumu, pēc kādiem apsvērumiem VBTAI ir izdarījusi secinājumu, ka pabalsts apģērba un mīkstā inventāra iegādei ir vienreizēji izmaksājams pabalsts. VBTAI informējusi⁴⁹, ka minētais formulējums veidojies, pamatojoties uz praksē balstītu viedokli, ka šī pabalsta mērķis ir sniegt atbalstu primāro aprūpes preču nodrošināšanai, uzņemot bērnu ģimenē. Vienlaikus atzīstams, ka pašvaldībām ir tiesības noteikt dažādus pabalsta mīkstā inventāra iegādei izmaksas veidus un termiņus, līdz ar to, VBTAI veiks koriģējumu metodiskajos ieteikumos, izslēdzot jēdzienu “vienreizējs”.

Atzinuma sagatavošanas gaitā tika konstatēts, ka VBTAI ir novērsusi metodiskajā materiālā Rokasgrāmatā bāriņtiesām 1. sējumā sadaļā 6.1.4. “Bērna piedzimšanas pabalsts” nepilnības attiecībā uz pabalsta apģērba un mīkstā inventāra iegādei piešķiršanas kārtību, izņemot no skaidrojuma vārdu “vienreizējs”.

Pārbaudes lietas ietvaros tika apkopota informācija par visu Latvijas pašvaldību saistošajos noteikumos paredzētā pabalsta apģērba un mīkstā inventāra iegādei apmēru un izmaksas kārtību, apkopojumu skatīt pielikumā.

Analizējot apkopoto informāciju, secināms, ka pašvaldību pieeja apģērba un mīkstā inventāra pabalsta apmēra un izmaksas kārtības noteikšanā ļoti atšķiras. No 119 pašvaldībām:

- 38 izmaksā vienreizēju pabalstu, bērnu ievietojot audžuģimenē;
- 34 izmaksā reizi gadā (arī reizi 12 mēnešos);
- 23 izmaksā reizi mēnesī;

⁴⁶ Rīgas bāriņtiesas 2020. gada 29. decembra vēstule Nr. BT-20-11120-ap.

⁴⁷ 2018. gada 26. jūnija Ministru kabineta noteikumu Nr. 354 “Audžuģimenes noteikumi” 78.2. apakšpunkts.

⁴⁸ Tiesībsarga 2020. gada 3. decembra vēstule Nr. 6-1/692.

⁴⁹ Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 2020. gada 14. decembra vēstule Nr. 1-5/4172.

- 1 lizmaksā vienreizēju pabalstu, bērnu ievietojot audžuģimenē, un reizi gadā;
- 7 izmaksā vienreizēju pabalstu, bērnu ievietojot audžuģimenē, un reizi mēnesī;
- 6 izmaksā citā kārtībā.

Pašvaldības, kuras izmaksā vienreizēju pabalstu apģērba un mīkstā inventāra iegādei, tā apmēru ir noteikušas robežās no 45,00 eiro (Balvu, Tukuma, Alojās novads) līdz 500,00 eiro (Aizkraukles, Ādažu, Talsu novads). Tomēr vairumā pašvaldību pabalsta apmērs ir no 100,00 eiro līdz 250,00 eiro.

Pašvaldības, kuras ik gadu izmaksā pabalstu apģērba un mīkstā inventāra iegādei, tā apmēru ir noteikušas robežās no 100,00 eiro līdz 430,00 eiro (Ikšķiles novads). Tomēr vairumā pašvaldību pabalsta apmērs ir no 100,00 eiro līdz 250,00 eiro gadā.

Pašvaldības, kuras izmaksā ikmēneša pabalstu apģērba un mīkstā inventāra iegādei, tā apmēru ir noteikušas robežās no 7,11 eiro (Vecpiebalgas novads) līdz 130,00 eiro (Daugavpils pilsēta). Tomēr vairumā pašvaldību pabalsta apmērs vidēji ir no 40,00 eiro līdz 50,00 eiro mēnesī.

28 pašvaldības pabalstu izmaksā tūlīt pēc bērna ievietošanas audžuģimenē un pēc tam periodiski pabalsts noteiktā apmērā tiek maksāts ik gadu vai ik mēnesī.

Nenoliedzami, ka bērna vajadzība pēc apģērba un apaviem ir gan, ievietojot viņu audžuģimenē, gan arī vēlāk, uzturoties audžuģimenē, bērnam pieaugot un mainoties sezonām. Pašvaldībām ir noteikts pienākums minēto pabalstu izmaksāt (izsniegt vajadzīgo apģērbu, apavus u.c.) atbilstoši bērna vajadzībām. Atsevišķas pašvaldības uz minēto pienākumu ir norādījušas saistošajos noteikumos. Piemēram, Viesītes, Jaunpils, Jaunjelgavas, Tukuma, Bauskas novads. Atsevišķas pašvaldības ir noteikušas pienākumu sociālajam dienestam pirms pabalsta piešķiršanas apsekot audžuģimenes dzīvesvietu un novērtēt bērna vajadzības (Smiltenes, Cēsu novads, Liepāja, Rīga). Tomēr, ņemot vērā atsevišķās pašvaldībās noteiktā pabalsta apmēru, ir šaubas, vai ar atvēlēto summu ir iespējams nodrošināt pat minimālās bērna vajadzības pēc apģērba un apaviem. Piemēram, Vecpiebalgas novadā, saņemot 7,11 eiro mēnesī; Tukuma, Balvu un Alojās novadā – 45, 00 eiro vienreizēju pabalstu, bet, nesaņemot pabalstu periodiski, bērnam turpinot uzturēties audžuģimenē ilgāku laika periodu, pat vairākus gadus.

No apkopotās informācijas ir secināms, ka tikai atsevišķās pašvaldībās pabalsta apģērba un mīkstā inventāra iegādei apmērs ir samērojams ar valstī noteiktā bērna piedzimšanas pabalsta apmēru – 421,17 eiro, bet lielākajā daļā pašvaldību tas nesasniedz valstī noteiktā bērna piedzimšanas pabalsta apmēru.

Bērniem līdz gada vecumam vajadzība pēc aprīkojuma (bērnu ratiņiem, auto sēdekliša u.c.) ir tūlīt pēc bērna ievietošanas audžuģimenē, lai audžuģimene spētu uzreiz nodrošināt pilnvērtīgu bērna aprūpi. Ar 2021. gada 1. janvāri vairs nav spēkā nosacījums, ka bērna piedzimšanas pabalstu piešķir pēc bērna astotās dzīves dienas. Likumdevējs veiktās izmaiņas tiesību normā pamatojis ar vajadzību sniegt finansiālu atbalstu ģimenēm uzreiz pēc bērna reģistrācijas.⁵⁰ Gandrīz puse pašvaldību (63) nav paredzējusi izmaksāt pabalstu, ievietojot bērnu audžuģimenē.

4. Secinājumi

4.1. Tiesībsarga ieskatā neviens no audžuģimenei un krīzes audžuģimenei paredzētajiem pabalstiem neaizstāj bērna piedzimšanas pabalstu. Ikvienam bērnam, kurš nesaņem pietiekamu vecāku aprūpi, ir tiesības saņemt valsts sociālo nodrošinājumu⁵¹, un

⁵⁰ Likumprojekta „Grozījumi Valsts sociālo pabalstu likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija).

⁵¹ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 12. panta trešā daļa.

tas nav aizstājams ar pašvaldības atbalstu, ja vien tas līdzvērtīgā apmērā nav noteikts tiesību normās. Normatīvajos aktos ir nodalīta un noteikta kārtība, kādu atbalstu bērniem sniedz un nodrošina valsts un kādu – pašvaldība. Pašvaldībai ir tiesības īstenot brīvprātīgo iniciatīvu atbalstīt savas pašvaldības iedzīvotājus. Tai ir rīcības brīvība noteikt dažādus atbalsta veidus bērniem, gan tiem, kas aug ģimenēs, gan tiem, kas ievietoti ārpusģimenes aprūpē.

Izsoles veidā iepazīstoties ar pašvaldību sniegto atbalstu jauniejiem vecākiem, secināms, ka tikai retā pašvaldība nav paredzējusi atbalstu vecākiem bērna piedzimšanas gadījumā. Dažkārt materiālais atbalsts pat pārsniedz valstī noteikto bērna piedzimšanas pabalstu. Pašvaldības iniciatīva sniegt materiālo atbalstu jauniejiem vecākiem ir atbalstāma. Nebūtu pieļaujams, ka tikai tā iemesla dēļ, ka pašvaldības pēc savas iniciatīvas sniedz atbalstu jauniejiem vecākiem, VSAA atteiktu valsts noteikto sociālo pabalstu – bērna piedzimšanas pabalstu. Lai gan valsts, gan pašvaldības sniegtā atbalsta mērķis ir atbalsta sniegšana bērna piedzimšanas gadījumā.

Tiesībsarga ieskatā nav pareizi uzskatīt, ka pašvaldības piešķirtais un noteiktais pabalsts apgērbā un mīkstā inventāra iegādei aizstāj valsts noteikto bērna piedzimšanas pabalstu, jo tie nav salīdzināmi izmaksas mērķu un apmēra ziņā. Turklāt pašvaldības minēto pabalstu izmaksā visiem audžuģimenē ievietotajiem bērniem, neatkarīgi no viņu vecuma.

4.2. Audžuģimenei, kurā ir ievietots bērns līdz viena gada vecumam, ir tiesības saņemt bērna piedzimšanas pabalstu, ja bāriņtiesa ir pieņēmusi lēmumu par minētā pabalsta izmaksāšanu audžuģimenei. Tiesībsarga ieskatā ir jānovērš esošā prakse, kas balstīta uz VBTAI izstrādāto metodisko materiālu, kurā noteikts, ka audžuģimenei nav tiesību saņemt bērna piedzimšanas pabalstu. Arī LM tiesībsargam sniegtajā informācijā ir paudusi viedokli, ka bāriņtiesa, izvērtējot situāciju, var pieņemt lēmumu par bērna piedzimšanas pabalsta izmaksu audžuģimenei.

4.3. Administratīvās lietas par bērna piedzimšanas pabalsta izmaksāšanu audžuģimenei izskatīšana ir laikietilpīgs un birokrātisks process, kas nenodrošina pabalsta saņemšanu īsā laikā pēc bērna ievietošanas audžuģimenē. Administratīvās lietas izskatīšanā bāriņtiesai ir jāievēro Administratīvā procesa likumā un Ministru kabineta 2006. gada 19. decembra noteikumos Nr. 1037 “Bāriņtiesas darbības noteikumi” noteiktie termiņi. Bāriņtiesas lēmums uzskatāms par formālu, jo administratīvās lietas ietvaros nav jāveic situācijas būtisks izvērtējums, jo nav iedomājami apstākļi, kuru dēļ bērna piedzimšanas pabalsta piešķiršana būtu pretēja bērna labākajām interesēm. Vienlaikus secināms, ka lēmumus par bērna piedzimšanas pabalsta piešķiršanu pieņem divas iestādes – Bāriņtiesa un arī VSAA. Jāņem vērā, ka bērni līdz gada vecumam tiek ievietoti gan krīzes audžuģimenē, gan audžuģimenē. Bērnu audžuģimenē ievieto uz laiku, kamēr bērns var atgriezties savā ģimenē vai, ja tas nav iespējams, līdz bērna aizbildnības nodibināšanai vai adopcijai.⁵² Krīzes audžuģimenē bērnu ievieto uz laiku līdz 30 dienām. Ja tas ir bērna interesēs, bāriņtiesa var pagarināt bērna uzturēšanās termiņu krīzes audžuģimenē, bet ne ilgāk par 12 mēnešiem.⁵³

Tiesībsargs atzīst, ka nepieciešams uzlabot tiesisko regulējumu par audžuģimenes un krīzes audžuģimenes tiesībām saņemt bērna piedzimšanas pabalstu. Labāko risinājumu tiesiskā regulējuma uzlabošanai iespējams rast, diskutējot ar jomas speciālistiem.

⁵² 2018. gada 26. jūnija Ministru kabineta noteikumu Nr. 354 “Audžuģimenes noteikumi” 10.punkts.

⁵³ 2018. gada 26. jūnija Ministru kabineta noteikumu Nr. 354 “Audžuģimenes noteikumi” 11.punkts.

4.4. Neviens no audžuģimenei paredzētajiem pabalstiem bērna vajadzību nodrošināšanai (izņemot bērna piedzimšanas pabalstu) neparedz tiešu atbalstu bērniem līdz gada vecumam, ņemot vērā bērna vajadzības minētajā vecumosmā. Ja audžuģimenei netiek piešķirts bērna piedzimšanas pabalsts, tad tai vienīgā iespēja ir iegādāties bērnam nepieciešamo aprīkojumu no audžuģimenes privātajiem līdzekļiem. Izlases kārtā aptaujājot sociālo dienestu darbiniekus, tika saņemts viedoklis, ka par pabalsta apģērbam un mīkstajam inventāram paredzēto finansējumu audžuģimenes ir tiesīgas iegādāties tikai bērna apģērbu, apavus un gultas piederumus, jo tas izriet no pabalsta nosaukuma un grāmatvedības uzskaitē paredzētā. Audžuģimenēm ir pienākums sniegt atskaiti sociālajā dienestā par pabalsta izlietojumu un pievienot pirkuma čekus. Tādēļ LM paustais, ka par pabalsta apģērbam un mīkstajam inventāram finansējumu audžuģimene var iegādāties jebkuru bērnam nepieciešamo lietu, neatbilst reālajai situācijai pašvaldībās. Atsevišķas pašvaldības ir paredzējušas arī citus materiālā atbalsta veidus (pabalsts bērna vajadzību nodrošināšanai, skolas piederumu iegādei, veselības uzlabošanai, speciālistu apmeklēšanai u.c.), lai atbilstoši Noteikumos Nr.354 noteiktajam nodrošinātu audžuģimenē ievietotā bērna vajadzības. Tomēr tā nav pašvaldībās ierasta prakse.

Kritiski vērtējams VBTAI metodiskajā materiālā norādītais, ka krīzes audžuģimene saņem vienreizēju mājokļa iekārtošanas kompensāciju 500,00 eiro, kas arī tiek minēts kā viens no iemesliem, kādēļ audžuģimenei nav tiesību saņemt bērna piedzimšanas pabalstu. LM sniegusi skaidrojumus, ka šīs kompensācijas mērķis ir uzlabot mājvietu. Piemēram, iegādāties sadzīves tehniku, gultas. Ņemot vērā, ka krīzes ģimenēs tiek uzņemti dažāda vecuma bērni, ne tikai bērni mazā vecumā, nebūtu lietderīgi par minēto kompensāciju krīzes audžuģimenei iegādāties nepieciešamo aprīkojumu tikai mazu bērnu vajadzībām. Krīzes audžuģimenēs bērnu ievietošanas laiks un ievietoto bērnu vecums nav iepriekš paredzams. Krīzes audžuģimenēm nav paredzēta atsevišķa specializācija tikai bērnu līdz gada vecumam aprūpei.

Izlases veidā iepazīstoties ar pašvaldību paredzēto atbalstu ārpusģimenes aprūpē esošiem bērniem, ir secināms, ka ir atsevišķas pašvaldības, kas nosaka vienādu atbalstu kā audžuģimenē, tā aizbildnībā esošajiem bērniem. Piemēram, arī aizbildnībā esošam bērnam izmaksājot pabalstu apģērba un mīkstā inventāra iegādei tādā apmērā kā audžuģimenei. Tiesībsarga ieskatā visām pašvaldībām būtu atbildīgi jāizvērtē ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu vajadzības un atbilstoši tām jānodrošina nepieciešamais atbalsts.

4.5. Lai gan Audžuģimene ir vērsusies valsts un pašvaldību iestādēs, kurām ir atbildība par ārpusģimenes aprūpē esoša bērna vajadzību nodrošināšanu, tomēr risinājums netika atrasts. Audžuģimenes izdevumi par bērnam nepieciešamo lietu iegādi netika kompensēti. Minētā jautājuma risināšanā iesaistītie speciālisti un politiķi atzina trūkumu finansējuma bērna līdz viena gada vecumam aprīkojuma nodrošināšanā, bet pašvaldības ietvaros nespēja rast risinājumu, lai to novērstu. Pašvaldība aprobežojās ar priekšlikumu sniegšanu LM par nepieciešamību uzlabot tiesisko regulējumu, bet tā netika risināta konkrētās Audžuģimenes situācija bērna vajadzību nodrošināšanai. Ievērojot bērna labākās intereses, pašvaldībai bija jārod risinājums Audžuģimenes izdevumu kompensēšanai, izvērtējot un samērojot kompensācijas apmēru.

Pārbaudes lietu pabeidzu, konstatējot:

1)trūkumus normatīvajā regulējumā bērna piedzimšanas pabalsta piešķiršanai audžuģimenē un krīzes audžuģimenē ievietotam bērnam un tiesību normas piemērošanā praksē;

2)trūkumus normatīvajā regulējumā par pašvaldības pabalstu apgērba un mīkstā inventāra iegādei un tiesību normas piemērošanā praksē;

3)labas pārvaldības principa pārkāpumu Labklājības ministrijas, Valsts sociālās apdrošināšanas un Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas rīcībā attiecībā uz bērna piedzimšanas pabalsta piešķiršanu audžuģimenei;

4)labas pārvaldības principa pārkāpumu Rīgas domes rīcībā, pilnībā noraidot Audžuģimenes lūgumu un nerodot risinājumu samērīgā apmērā kompensēt Audžuģimenes izmaksas par bērna vajadzību nodrošināšanai iegādāto aprīkojumu, apzinoties, ka Audžuģimene nesaņem ne valsts, ne pašvaldības materiālo atbalstu minētajam mērķim.

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 65.² panta 3. punktā noteikto, ka Tiesībsarga birojs iesniedz priekšlikumus, kas veicina bērna tiesību ievērošanu, aicinu:

Labklājības ministriju:

-pilnveidot tiesisko regulējumu par bērna piedzimšanas pabalsta piešķiršanu audžuģimenēm, Valsts sociālo pabalstu likuma 8. panta pirmajā daļā iekļaujot audžuģimenes un specializētās audžuģimenes un nosakot, ka ārpusģimenes aprūpē – aizbildnībā un audžuģimenē pabalsts par vienu bērnu tiek izmaksāts vienu reizi;

-pilnveidot tiesisko regulējumu par pabalsta apgērba un mīkstā inventāra iegādei apmēru un izmaksas kārtību, kā arī apsvērt iespēju mainīt minētā pabalsta nosaukumu un saturu;

-viedokļa maiņas gadījumā informēt iestādes, kuru rīcību ietekmē iepriekš sniegtais viedoklis. Konkrētajā gadījumā informēt VSAA, VBTAI un bāriņtiesas par viedokļa maiņu attiecībā uz bērna piedzimšanas pabalsta izmaksāšanu audžuģimenei;

-kā vadošo valsts pārvaldes iestādi bērnu un ģimenes tiesību jomā, izlemt strīdīgus jautājumus, ievērojot bērna tiesību prioritātes principu.

Lūdzu līdz **2021. gada 1. jūnijam** informēt par paveikto un plānoto rekomendāciju ieviešanā.

Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekciju:

-izstrādājot un pilnveidojot metodiskos ieteikumus bāriņtiesām un citām iestādēm, rast iespēju tos sistematizēt, norādot datumu, kad ieteikumi sagatavoti un kad tajos izdarīti grozījumi;

-informēt bāriņtiesas par prakses maiņu kāda jautājuma izlemšanā un veiktajām izmaiņām metodiskajos ieteikumos, tai skaitā Rokasgrāmatā.

Lūdzu līdz **2021. gada 30. aprīlim** informēt par paveikto rekomendāciju ieviešanā.

Rīgas domi:

-izvērtēt pašvaldības sniegto atbalstu audžuģimenē un specializētajā audžuģimenē ievietotam bērnam un nodrošināt tā atbilstību bērna vajadzībām, ņemot vērā katra no atbalsta veidiem mērķi.

Lūdzu līdz **2021. gada 30. aprīlim** informēt par paveikto rekomendāciju ieviešanā.

Rīgas bāriņtiesu:

-izskatīt Audžuģimenes iesniegumu par bērna piedzimšanas pabalsta piešķiršanu atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajam un Labklājības ministrijas paustajam viedoklim tiesībsargam. Vēršu uzmanību, ka bērns 2020. gada 4. martā sasniegs viena gada vecumu.

Lūdzu līdz **2021. gada 15. martam** informēt par paveikto un plānoto rekomendāciju ieviešanā.

Audžuģimeni - atkārtoti vērsties Bāriņtiesā ar iesniegumu par bērna piedzimšanas pabalsta piešķiršanu par bērnu.

Aicinu Labklājības ministriju, Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūru, Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekciju un Rīgas domi turpmāk ievērot labas pārvaldības principu.

Pašvaldības, kuras ir noteikušas nepieļaujami zemu pabalsta apģērba un mīkstā inventāra iegādei apmēru, tiks aicinātas to pārskatīt atbilstoši pārbaudes lietā konstatētajam. Pašvaldības tiks aicinātas pārskatīt paredzētā atbalsta audžuģimenē ievietotam bērnam atbilstību specializētā audžuģimenē, tai skaitā krīzes audžuģimenē ievietota bērna vajadzību nodrošināšanai.

Pielikumā Latvijas pašvaldību saistošajos noteikumos noteiktā pabalsta apģērba un mīkstā inventāra iegādei apmērs un izmaksas kārtība (apkopojums uz 15.01.2021.)

Tiesībsargs

Juris Jansons

Laila Henzele, +371 67676768
laila.henzele@tiesibsargs.lv

Šis dokuments ir parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu